

5. Стрельников В. Ю. Эргономичный подход до проектування педагогічних процесів у вищій школі / В. Ю. Стрельников // Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конфер. / Редкол. Бошицький Ю. Л., Чернецька О. В., Українець С. Я. – Рівне : О. Зень, 2016. – 200 с. – С. 154-158.

6. Стрельников В. Ю. Проектування вчителем інтерактивних технологій навчання на основі електронних освітніх ресурсів / В. Ю. Стрельников // Фізико-математична освіта : науковий журнал. – 2017. – Випуск 4(14). – С. 348-351.

7. Стрельников В. Ю. Проектування змісту навчання з метою його інтенсифікації / В. Ю. Стрельников // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: «Педагогічні науки». – м. Старобільськ. – № 6 (303) жовтень 2016. – Частина I. – С. 50-57.

8. Сухомлинский В. О. Сердце отдаю детям / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1988. – 270 с. – (Першотвір).

9. Сухомлинский В. О. Выбранные творения в пяти томах / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.2. – 670 с.

10. Сухомлинский В. О. Выбранные творения в пяти томах / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.3. – 669 с.

Ольга Цимбаліста

ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ВИКЛАДАЧІВ (ЗА ПОГЛЯДАМИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО)

Забезпечення високого рівня професійних компетентностей, безперервний професійний розвиток педагогічного працівника, який готує майбутнього фахівця, регламентовано Законами України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті». Сучасна ситуація актуалізує потреби соціуму в компетентних викладачах, педагогах-майстрах, які здатні до критичного аналізу, діагностики та корекції власної педагогічної діяльності, оцінки педагогічного досвіду – успішного оволодіння професійною рефлексією в системі методичної роботи.

Аналіз останніх джерел і публікацій продемонстрував, що рефлексія взагалі та професійна зокрема є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних учених (В. Бажанов, Л. Лебедик [1-3], А. Огурцов, І. Семенов, В. Стрельников [4-7], В. Сухомлинський [8-10], В. Швирев та ін.).

Рефлексія безпосередньо не розглядається в працях Василя Сухомлинського, однак опосередковано пронизана духом усієї його педагогічної діяльності. Хоча поняття «рефлексія» В. Сухомлинський не застосовує, однак, аналізуючи особистість учителя, його особистісне зростання, оперує такими поняттями, як самоспостереження, самооцінка, саморозвиток, самовдосконалення. Особистість учителя, на думку Василя Сухомлинського, постійно перебуває в стані самопізнання. Вона є здатною до рефлексії, яка допомагає їй виходити за межі безпосередніх життєвих ситуацій, переносити центр уваги із ситуативного на істотне, опосередковане, переходити від розвитку окремих психічних властивостей до узагальнення й розвитку цілісності свого Я. Тобто мова йде про так звану особистісну рефлексію.

Спадщина педагогічних творів В. Сухомлинського, які ґрунтуються на рефлексивних засадах, сприяє розвитку й формуванню у педагога здатностей до рефлексивного аналізу. Його праці «Серце віддаю дітям», «Обережно: дитина!» наповнені змістом, який наскрізно просякнутий рефлексивними роздумами.

Так, книга «Серце віддаю дітям» може слугувати ілюстрацією рефлексивних проявів чи рефлексивних суджень автора: 1) самопізнання у вигляді роздумів щодо власних дій і вчинків; 2) самоусвідомлення своїх переживань, відчуттів, вражень; 3) самопрогнозування; 4) самопереконання; 5) проникнення у внутрішній світ дітей, своїх дітей.

В. Сухомлинський наголошував на необхідності формування у вихованців уміння відчувати поряд із собою людину, розуміти її душу, усвідомлювати складний духовний світ, те, як власні вчинки можуть вплинути на душевний стан інших, розвивати здатність не завдавати власними вчинками, своєю поведінкою болю, кривди, турботи, тяжких переживань іншим людям. Своїх учнів він привчав керувати своїми діями, намірами, наголошуючи на тому, що моральною людиною стає

лише тоді, коли в її душі «назавжди оселяться совість, соромливість, відповідальність, обов'язок» [8, с. 261].

Згідно педагогічних поглядів Василя Сухомлинського, здійснення авторефлексії спонукає педагога розкрити не тільки особистісні, а й професійні якості, проаналізувати їх на рівні внутрішніх рефлексивних механізмів: самосвідомості, самопізнання і самодослідження власних дій; міркування із собою, внутрішні переживання, сумніви, протиріччя; аналіз власного психічного стану та механізму взаєморозуміння, тобто осмислення суб'єктом самого себе, своїх дій, учинків, ситуацій, прийняття рішень / неприйняття тощо.

Орієнтація на здійснення внутрішнього самоаналізу, якою тонко володів В. Сухомлинський, дає можливість не тільки пізнати і розкрити своє «Я», а й ідентифікувати без «Я». Внутрішнє рефлексування спонукає педагога до діалогу із самим собою, ставить низку запитань: «Хто Я?», «Що Я знаю і можу сказати про себе?», «Що знають про мене інші?», «Наскільки важлива для мене їх думка?», «Як часто замислююся над тим, як Я вчинив? Як інші розуміють мене? Чи взагалі вони мене розуміють?», «Що я роблю не так?», «Чому я це роблю, заради кого? Чого? Які зміни можуть відбутися у моєму особистому і професійному житті, якщо я буду діяти саме так?» і т. ін. Під час таких роздумів педагог доходить висновку проте, що саме здатність до рефлексування спрямовані на розкриття себе через самопізнання, самодослідження, самовдосконалення як особистості, так і професіонала, а також є важливим і специфічним механізмом, який є біля витоків розкриття кожної особистості, її професійного потенціалу.

На основі педагогічних поглядів Василя Сухомлинського з'ясуємо педагогічну сутність і дослідимо структуру професійної рефлексії викладачів закладів вищої освіти.

Експериментальну базу нашого дослідження становив Державний навчальний заклад «Гадяцьке вище професійне аграрне училище», де проходила об'єктивація власного досвіду, обмін і розуміння досвіду колег під час самоаналізу проведеного заняття, аналізу відкритого заняття, на засіданні предметно-циклових комісій, у процесі участі в науково-методичних семінарах, тренінгах, дебатах, під час проходження атестації. Професійна педагогічна рефлексія є своєрідною технологією, яка дає змогу об'єктивно аналізувати власний досвід, упорядкувати його, розуміти й використовувати в діяльності досвід інших, що зумовлює ціннісно визначене ставлення педагога до професії.

На підставі узагальнення наукових напрацювань українських та зарубіжних авторів запропоновано таке розуміння поняття «рефлексія»: самоаналіз власного душевного стану, механізм усвідомлення та засвоєння засобів і способів діяльності, дослідження самого пізнавального акту, діяльності самопізнання, процес перетворення стереотипів досвіду. Виокремлено види рефлексії: за часом (ретроспективна, ситуативна, випереджувальна); за місцем у структурній моделі соціального досвіду індивіда (ціннісна (аксіологічна), емоційна (афективна), когнітивна (пізнавальна), поведінкова (дієва, регулятивна, конативна); комунікативна); за напрямком рефлексивних оцінювань у межах комунікативного акту (за кількістю учасників) (особистісна, взаємо(діадна) рефлексія, групова).

«Професійна рефлексія» – не просто довільне чи мимовільне усвідомлення особистістю певних ознак, змістів свідомості, самосвідомості чи спонук професійної діяльності, а активне, цілеспрямоване усвідомлення засад цих характеристик, з'ясування, виявлення їх причинно-наслідкового зв'язку; професійній рефлексії притаманні такі феноменологічні характеристики: функція вдосконалення; усвідомленість протікання рефлексивних процесів; здатність рефлексії виступати в якості моменту розвитку будь-якої діяльності та її суб'єкта; предметність, тобто спрямованість процесів рефлексії на певний ідеальний об'єкт свідомості (пам'ять, мислення, знання, стиль діяльності тощо); професійна рефлексія піддається діагностуванню та розвитку.

У структурі професійної рефлексії викладачів виокремлено такі її компоненти: рефлексивно-мотиваційний (схильність до рефлексування; ціннісна орієнтація на розвиток професійної рефлексії, професійна мотивація), рефлексивно-когнітивний (володіння методикою, володіння змістом, класифікаціями, структурою, прийомами та засобами розвитку рефлексії, змістом та формами методичної роботи закладу освіти), рефлексивно-діяльнісний (рефлексивні дії, рефлексивно-професійні дії викладача, розвиток професійної рефлексії в методичній роботі).

Професійна рефлексія викладача здійснюється з допомогою типових для усіх видів рефлексії дій: висловлення припущення про наявність у себе визначених якостей, мотивів, правильних і помилкових дій («можливо», «може бути», «по-моєму», «варто припустити») чи про те, що можуть думати про них інші; сумніву («сумніваюся», «не упевнена»); запитання самому собі; установки на зміну поведінки і стосунків із студентами («Треба бути вимогливішим») та ін. При цьому для комунікативної рефлексії найбільш властивим прийомом рефлексування є припущення, а для

особистісної – вияв упевненості. Це пов'язано з тим, що у самооцінці суб'єкт більшою мірою, ніж у міркуванні за іншу людину, упевнений у правильності своєї думки.

Основний напрямок професійної рефлексії – оволодіння професійною майстерністю. В умовах реальної професійної діяльності відбувається знайомство молодих викладачів з організацією навчальної, методичної, виховної роботи; з різними методиками проведення занять, досвідом впровадження в роботу передових педагогічних технологій. У цей період важливо молодим викладачам відвідувати відкриті заняття досвідчених викладачів коледжу, брати участь в їх обговоренні. Окрім того, рефлексивна діяльність молодого викладача спрямована на вироблення особистого стилю спілкування зі студентами, формування вмінь організації позитивної міжособистісної взаємодії у спільноті; розвитку здатності розуміти емоційний стан іншої людини й уміння адекватно висловлювати власний; формування навичок позитивного впливу на інших; розвитку уміння аналізувати та обирати вдалі педагогічні дії у навчально-виховних ситуаціях; формування навичок роботи у команді тощо.

Для викладачів середньої вікової групи професійна рефлексія спрямована на оптимізацію професійної діяльності, забезпечення зростання професійної ефективності. Ці процеси супроводжуються станом професійного вигорання та конфліктів у діяльності.

Під впливом професії у викладачів зі значним стажем відбуваються типологічні зміни обумовлені відбитком професії на його особистість, що проявляється, перш за все, в розгляді викладачем всього і всіх лише крізь призму знання свого предмету. У середовищі викладачів багато разів зустрічається ситуація, коли студент оцінюється лише з позиції успішності з математики, і ніякі досягнення в інших сферах знань, ніякі позитивні якості не беруться до уваги.

Відзначається зниження психолого-педагогічних і предметно-теоретичних знань у педагогів з великим стажем, у них може виникати відчуття опору інноваціям, проникаючим сьогодні в навчально-виховний процес, часом педагоги не хочуть міняти ні стиль, ні методику своєї роботи, як цього вимагають сучасні умови. Встановлено також, що педагог, який не хоче змінюватися, особливо схильний до так званих педагогічних криз, які проявляються в гострій незадоволеності своєю працею і виникають, на перший погляд, без видимих причин.

Застосовано такі спеціальні засоби з розвитку професійної рефлексії педагога: включення рефлексивних процедур в структуру проведення різних форм методичної роботи; засоби індивідуального розвитку професійної рефлексії (техніка повтору, методи індивідуального консультування, рефлексивні ігри, рішення рефлексивних завдань та ін.); засоби колективного розвитку професійної рефлексії викладача (методи активного навчання, спеціальні технології групової рефлексії у педагогічному процесі та ін.); формування рефлексивного середовища.

Аналіз різних аспектів даної проблеми переконує нас в тому, що забезпечити безперервний професійний та особистісний розвиток викладача можна тільки подолавши пасивність педагога в цьому процесі, що може бути здійснено при опорі на його власний досвід, на його прагнення до самоаналізу і самооцінки своєї професійної діяльності, в основі якого і лежить професійна рефлексія.

У зв'язку з цим хочемо підкреслити, що в даний час залишаються недослідженими умови забезпечення безперервного цілеспрямованого розвитку майстерності викладача на основі його внутрішньої активності через зовнішній вплив; здійснення адресної методичної допомоги, використання резервів методичної роботи навчального закладу в наданні можливості професійної самореалізації кожному педагогу; а також діагностика динаміки розвитку професійної рефлексії викладача і умов забезпечення її ефективності в підвищенні професійної результативності та успішності.

Отже, спираючись на педагогічні погляди великого педагога Василя Сухомлинського, якому вдалося створити цілісну педагогічну теорію індивідуальності вчителя та його діяльності, спрямованої на розкриття потенційних можливостей особистісного і професійного «Я», і яка особливо є актуальною в умовах реформувань та перетворень освітнього простору, ми дійшли таких висновків: 1) розвинена рефлексія фахівця у різноманітності її видів, складових й типів забезпечує перехід викладача до професійної зрілості та набуття ним індивідуального стилю діяльності; 2) здатність до професійної рефлексії актуалізується в ситуаціях усвідомлення необхідності перебудови складних, нестереотипних педагогічних ситуацій, прийняття кризових переживань як таких, що дестабілізують сформовану модель викладацької діяльності та відповідну їй структуру особистісних властивостей, умов творчої самотрансформації.

Список використаної літератури

1. Лебедик Л. В. Проектування форм педагогічної підготовки майбутніх викладачів вищої школи в умовах магистратури / Л. В. Лебедик // Імідж сучасного педагога. – 2017. – № 8 (177). – С. 25-28.

2. Лебедик Л. В. Підготовка викладачів вищої школи в умовах магістратури у країнах Європи / Л. В. Лебедик // Ukrainian professional education = Українська професійна освіта : науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2017. – Вип. 2. – 124 с. – С. 72-78.
3. Лебедик Л. В. Дидактичні принципи формування ІКТ-компетентностей майбутніх учителів математики у процесі фахової підготовки / Л. В. Лебедик // Фізико-математична освіта : науковий журнал. – 2017. – Випуск 3(13). – С. 215-219.
4. Стрельніков В. Ю. Авторські курси як форма підвищення кваліфікації викладачів / В. Ю. Стрельніков // Навчально-методичний журнал «Освіта. Технікуми. Коледжі». – 2017. – № 1,2 (42). – С. 14-17.
5. Стрельніков В. Ю. Акмеологічна компетентність викладача вищої школи / В. Ю. Стрельніков // Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Педагогічні науки». – № 31 (244). – Черкаси: ЧНПУ імені Богдана Хмельницького, 2013. – С. 71-74.
6. Стрельніков В. Ю. Модель професійної компетентності викладача вищої школи / В. Ю. Стрельніков // Наукові записки ПОШПО: Моделі ключових та професійних компетентностей педагогічного працівника. – Випуск 2. – Полтава: ПОШПО, 2012. – 180 с. – С. 25-33.
7. Стрельніков В. Ю. Модель якостей викладача як проєктанта технологій освіти дорослих / В. Ю. Стрельніков // Витоки педагогічної майстерності. Зб. наук. пр. ПНПУ імені В.Г. Короленка. – Випуск 10. – Серія «Педагогічні науки». – Полтава: Видавництво «АСМІ», 2012. – 370 с. – С. 270-275.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 156 с.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1979-1980. – Т. 3. – С. 7-301.

Євгенія Батоз

ВИКОРИСТАННЯ ПРОВІДНИХ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ (ДО 100-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЕЛИКОГО ПЕДАГОГА)

*Щоб дати учням іскорку знань,
вчителеві треба ввібрати ціле море світла.
В. О. Сухомлинський.*

«Сучасна українська школа – всебічно розвинені учні», – таку мету на нинішньому етапі розбудови вітчизняної освіти ставлять перед собою працівники МОН, керівники навчальних закладів, учителі. Сьогодні українська школа має приймати виклики, які не лише диктуються *реформою НУШ*, а ще й ті, що продукує саме життя. Сучасна школа має випускати не просто відмінників-медалістів, чи витривалих спортсменів, вона має формувати *цілісні особистості*, які матимуть однаково високий рівень розвитку у різних сферах суспільного життя: науковій, культурній, спортивній.

Для всебічного розвитку юних школярів необхідні висококваліфіковані педагоги, які своєю систематичною щоденною працею допоможуть вихованцям відшукувати, а головне – постійно розвивати свій неповторний потенціал. Для цього сучасним учителям стануть у нагоді провідні ідеї та погляди на суть навчально-виховного процесу та гармонійного розвитку особистості *заслуженого педагога України В. О. Сухомлинського*.

Метою нашої статті є детальне вивчення основних ідей та поглядів українського педагога-новатора.

«Для мене немає вищого щастя на землі, як працювати заради дітей, як віддавати серце дітям», – писав великий український учитель В. О. Сухомлинський, засновник гуманної педагогіки. Він автор понад тридцяти ґрунтовних праць із загальної педагогіки та методики виховання. Найважливіша книга Василя Олександровича «Серце віддаю дітям» – твір, що «присвячений серцю педагога» [2], одним із розділів якого є питання розбудови «Школи радості» [2], створеної підготувати дітей до кропіткого навчального процесу за рік до вступу в перший клас. У цій імпровізованій школі немає крейди, дошки, рядів парт, тому що вона знаходиться *під відкритим*